

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 912:94(474.5)"13/14"

Prejeto: 5. 3. 2022

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND DISCUSSIONS

Še enkrat o tako imenovanem »češkem cestopisu« v zbirki Arhiva Republike Slovenije (drugič)

JANEZ HÖFLER

zasl. prof. ddr.

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: janez.hoepler@ff.uni-lj.si

Izvleček

Prispevek obravnava fragment zemljevida s konca 14. stoletja v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani z delovno oznako »češki cestopis« (Bohemian roadmap). Gre za en večji podolžen fragment in štiri manjše trikotnike. Vzdolž večjega fragmenta je narisana reka z napisom *albia*, ob kateri je narisana vrsta gradov z napisi. Kljub napisu *albia*, kar pomeni reko Labo, zemljevid ne prikazuje Češke ali Nemčije, marveč Litvo. Na to je mogoče sklepati po napisu *vilna* ob enem izmed gradov, upodobitvi škotskega kralja, ki ga od kopnega loči morska površina, in fragmentarnem napisu, ki govori o kralju Rutenije. Sicer pa so krajevna imena izmišljena. Sodeč po slogu, ki ga kažejo upodobitve škotskega kralja in gradov, je zemljevid verjetno nastal v Krakovu ali Pragi.

Ključne besede:

kartografija,
srednji vek,
Litva, Vilna

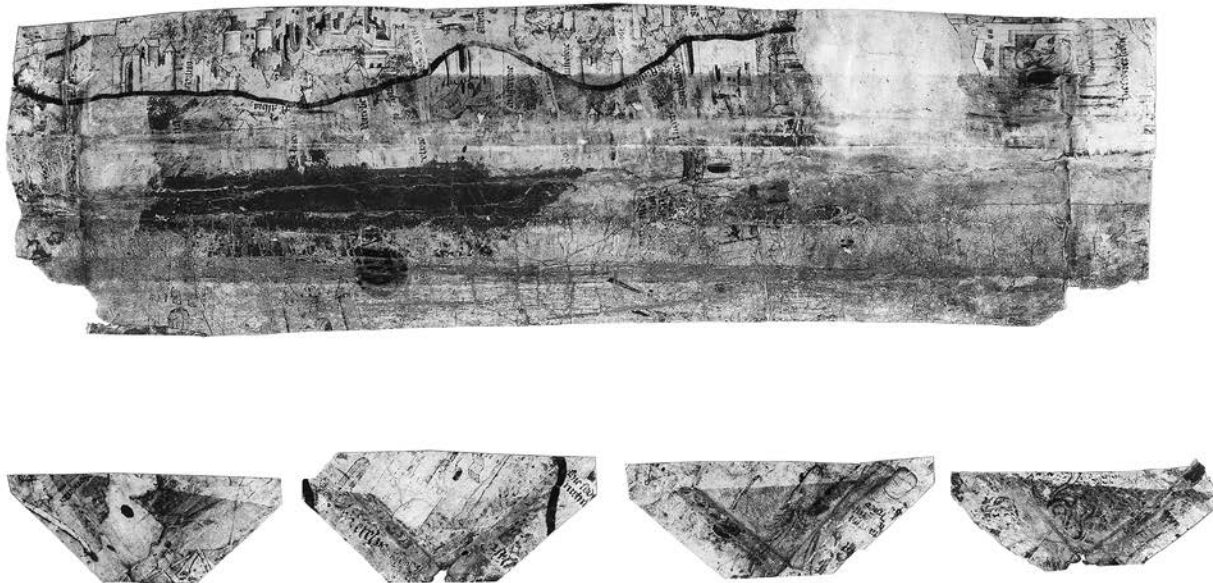
Abstract

ONCE AGAIN ABOUT THE SO-CALLED "BOHEMIAN ROADMAP"
IN THE COLLECTION OF THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA
(THE SECOND TIME)

The article deals with a fragment of a map from the end of the 14th century in the Archives of the Republic of Slovenia in Ljubljana with the working title "Bohemian roadmap". It consists of one larger elongated fragment and four smaller triangles. Lengthwise the larger fragment, a river with the inscription *albia* is drawn, along which a series of castles marked with inscriptions are depicted. Despite the inscription *albia*, the river Laba, the map does not show Bohemia or Germany but Lithuania. This can be deduced from the inscription *vilna* next to one of the castles, the depiction of the Scottish king, separated from the mainland by the sea, and a fragmentary inscription about the king of Ruthenia. Otherwise, local names are fictional. Judging by the style shown by the depictions of the Scottish king and castles, the map was probably made in Krakow or Prague.

Key-words:

cartography,
Middle Ages,
Lithuania,
Vilnius

Slika 1: Posnetek celote z infrardečo osvetljavo.

Prvi prispevek podpisanega s tem naslovom je izšel pred dobrima dvema desetletjema v reviji *Acta historiae artis Slovenica* in je nastal kot kritičen odziv na prvo predstavitev srednjeveških rokopisnih fragmentov v lasti Arhiva Republike Slovenije, označenih kot »češki cestopis«.¹ Dva razloga sta, zakaj vrnitev k tej temi: najprej to, da je avtorica prve predstavitve v svojih nadaljnjih obravnavah ali omembah teh fragmentov molče obšla kritični odziv podpisanega ali vsaj razloge, ki govorijo proti njeni interpretaciji,² in drugič, ker je arhiv fragmente posodil za razstavo v Litovskem umetnostnem muzeju (Lithuanian Art Museum) v Vilniusu leta 2019 v sklopu praznovanj ob sedemstoti obletnici prve omembe tega mesta (2018–2022; prva omemba izvira iz leta 1323).³ Ob tej priložnosti so v Vilniusu opravili laboratorijsko tehnološko preiskavo fragmentov in jih z več tehnikami posneli.⁴ Na teh novih posnetkih so postali napisi boljše berljivi in jih je bilo treba na nekaj mestih popraviti, vendar pa ti popravki ne spreminjajo interpretacije fragmentov podpisanega iz leta 2001. Pač pa se je ponudila priložnost, da se tej doda nekaj novih opažanj in namigov, četudi ostaja še precej nepojasnjena.

Gre za pet pergamentnih ostankov neke večje celote, enega večjega podolžnega v velikosti 36,5 x 10,5 cm in štiri manjše trikotniške, ki so bili drugotno uporabljeni za učvrstitev knjižnih platnic, konkretno hrbtna in vogalov (slika 1).⁵ Na večjem so risbe z napisi označenih gradov in utrdb vzdolž modre črte, ki naj bi glede na napis *fl(uvius) Albia* predstavljala reko Labo. Površina ene vzdolžne polovice tega kosa je do nerazpoznavnosti poškodovana ali zamazana, ohranjenost druge polovice niha, enako tudi ohranjenost trikotnikov. Fragmenti so prišli verjetno v poznem 19. stoletju v takratni Deželni muzej na Kranjskem

¹ Golob: Fragment »češkega cestopisa«; Höfler: Še enkrat.

² Golob: *Manuscripta*, str. 31; Golob: *S črnilom in zlatom*, str. 343–345; Golob: *Srednjeveški rokopisi*, str. 247–250.

³ Z razstavnim katalogom *Nosta Vilna: pirmasis Vilniaus atvaizdas* (Vilnius 2019), v katerem je objavljen tudi litovski prevod članka podpisanega iz leta 2001 (Dar kartą ašie vadinamąjį čekišką kelių aprašymą Slovėnijos Respublikos archyvo rinkyje, str. 7–14). Katalog je uredil iniciator in vodja celotnega projekta dr. Remigijus Černius.

⁴ Poročilo o preiskavi z datumom 25. marec 2019, ki jo je opravil restavratorski center Litovskega umetnostnega muzeja v Vilnius, s prilogami hrani Arhiv Republike Slovenije.

⁵ S signaturo SI AS 1080, šk. 1, fasc. 1.

kot darilo neznanega darovalca. Iz tega časa bo tudi napis na izvirni ovojnici »Bruchstücke einer alten Karte Böhmen«. To je botrovalo poznejši slovenski označbi »češki cestopis«, ki se je uveljavila kot tehnični termin, četudi se je izkazalo, da je zgrešena. Prav pomanjkanje kakršnih koli podatkov o provenienci fragmentov in o tem, za katero knjigo so bili uporabljeni, otežuje njihovo natančnejšo interpretacijo.

Ugotovitve Nataše Golob v njeni prvi objavi⁶ je mogoče strniti takole. Večji fragment prikazuje območje vzdolž reke Labe (češko Labe, nemško Elbe), ki izvira na severnem Češkem in se prek Nemčije izlije v Severno morje 110 km severozahodno od Hamburga. Njeno standardno latinsko poimenovanje je *Albis*, je pa razširjena tudi srednjeveška inačica *Albia*, kot je tako tudi na tem fragmentu. Vendar pa naj ne bi bilo mogoče niti enega od napisov ob upodobljenih gradovih identificirati s kakšnim krajem na Češkem ali v Nemčiji. Črke napisa pod upodobitvijo kralja v trdnjavi na enem koncu fragmenta, ki naj bi jo od celote ločila »vodna površina«, pa naj bi se »sestavile« v ime Godefroya de Boullona, vodje prvega križarskega pohoda in enega od devetero »dobrih junakov starega in novega sveta«, priljubljenega literarnega toposa. Na tej osnovi je avtorica fragmente interpretirala kot ostanek »karte sveta« (*mappa mundi*). Kar zadeva slogovno opredelitev, pa je glede na upodobitve gradov fragmente opredelila kot delo anonimnega francoskega knjižnega slikarja z zasilnim imenom Orozijev mojster in ga datirala v čas okoli leta 1410, le izvedbo kralja v trdnjavi je pripisala neki drugi roki, ki naj bi kazala povezave z nasledstvom neznanega iluminatorja Biblije za Jeana de Sy, delujočega v Parizu okoli 1355–1380.

Obravnavani prispevek je sprožil vrsto pomislekov, najprej to, da se je avtorica ognila poskusu, da bi vsaj deloma, kolikor je mogoče, dešifrirala napise in jih takšne objavila. Kaj pomeni to, da se napis pod upodobitvijo kralja »sestavi« v ime Godefroya de Boulliona? Gotovo ne v sodobni francoski obliki imena. Dalje ostaja odprto, ali gre res za ostanek »karte sveta« ali le za prikaz posamezne zemljepisne regije, ki je v obravnavanem času vsekakor mogoč.⁷ In če res pristanemo na »karto sveta«, kaj ima pri tem upodobitev križarskega junaka? Primera idejne povezave sveta kot zemljepisnega pojma in deve-

Slika 2: Izrez z napisom vilna.

⁶ Golob: Fragment »češkega cestopisa«.

⁷ Povzetek razvoja iz »karte sveta« v regionalne prikaze gl. Höfler: Še enkrat, str. 18 in dalje.

Slika 3: Upodobitev škotskega kralja.

tero dobrih junakov ni in avtorčin ikonografski ekskurz⁸ te povezave ne dokazuje. In slednjič: kje in za koga je ta »karta sveta« nastala? Glede na njeno interpretacijo v Franciji, čeprav naj bi bil Orozijev mojster po nekaterih mnenjih (ne vseh) češkega porekla in naj bi potoval po Evropi. Žal pa v bogatem izročilu francoskega knjižnega slikarstva tega časa oporišča, ki bi to hipotezo podprlo, ni.

Prvi namig, ki omogoča zemljepisno določitev obravnavanega fragmenta, daje prvi napis ob gradu na levem bregu reke, ki se jasno razbere kot *vilna* (slika 2).⁹ Gre za Vilnius (Wilna, Wilno) v Litvi. *Fl(uvius) Albia* torej ne more biti češka in nemška Laba, marveč reka Vilija (litovsko tudi Neris), ki izvira na severozahodu Belorusije in se pri Kaunasu izliva v reko Njemen (litovsko Nemunas, nemško Memel), ki obdrži to ime do ustja pri Baltiku, kjer je nemški viteški red v 13. stoletju postavil naselbino s tem imenom (Memel, zdaj Klaipeda). O tem, zakaj Albia namesto recimo Vilia, in zakaj to ime vse do izliva Njemena v Baltik, lahko le ugibamo. Domnevamo lahko, da ustvarjalec zemljevida ni poznal avtentičnega poimenovanja reke in je njemu gotovo znano Labo preprosto prenesel na to območje – tudi sicer gre pri imenih, kot bomo videli, za fantazijske konstrukcije. Ali pa pravega poimenovanja ni dobro razumel in je prek preobrazbe Vilia → Alvia prišel do imena Albia.¹⁰

Drugi namig nam daje upodobitev kralja v trdnjavi (slika 3). Napis pod njim ne kaže povezave z Godefroyem iz Boulliona, saj se bere kot *Hic sedet rex scocie* (tu stoluje kralj Škotske).¹¹ Gre torej za Škotsko, ki po položaju upodobitve leži na drugi strani prazne, z rdečerjavo črto obrobene površine, ki predstavlja morje. Odgovor na vprašanje, zakaj tu ni Danske in Švedske, ki zapirata »pogled« iz Litve na Škotsko, dajejo ptolomejske zemljepisne predstave, ki Skandinavije ne poznajo,¹² se pa ponuja še ena, četudi

⁸ Golob: Fragment »češkega cestopisa«, str. 228; prim. npr. Wyss: Die neun Helden.

⁹ Höfler: Še enkrat, str. 17. V nadaljevanju navajam le ključne ugotovitve v citiranem prispevku. Tam je mogoče najti tudi popolnejšo slikovno dokumentacijo, ki je tu zaradi pravil uredništva o največjem možnem številu fotografij omejena.

¹⁰ Poimenovanje Vilija je sicer starobeloruskega izvora in se v listinah pojavi leta 1390 in leta 1397 kot Wigilia in leta 1434 kot Wilia; Bednarczuk: Nazwy Wilna, str. 4–5.

¹¹ Tako Höfler: Še enkrat, str. 22. Zdaj se je izkazalo, da ni zapisano *scocie*, marveč *scotis*. O tem v nadaljevanju.

¹² Nadrobnosti Höfler: Še enkrat, str. 22. Na ptolomejskih svetovnih kartah, ki spremljajo prepise Ptolomejeve *Geografije* (najstarejši primerek izvira iz poznega 13.

zgolj hipotetična razlaga, ki sledi v nadaljevanju. Podobno je na enem od trikotniških fragmentov ostalo *Hic sed(et)* in pod tem *ruth(e)n...* (slika 4). Ni dvoma, da se je celoten napis po analogiji s škotskim kraljem glasil *Hic sedet rex ruthenorum* (ali *ruthenie*).¹³ S tem nazivom se – poleg naziva *rex Russie* ali *Russorum* in podobno – v srednjeveški latinski diplomatiki in zgodovinopisju običajno navajajo vladarji Kijevske Rusije. Ker pa smo v času po letu 1240, ko so Kijev uničili Mongoli, gre za vladarja združene Galicije in Volinije na jugozahodnem območju današnje Ukrajine na meji s takratnima Poljsko in Litvo. Za prvega vladarja te oblastne tvorbe z nazivom *rex Ruthenorum* velja Danijel (Daniel, Danilo) Romanovič, ki ga je leta 1253 kronal papež Inocenc IV.¹⁴ Leta 1349 so to državno tvorbo anektirali Poljaki, a je ohranila status posebne ozemeljske enote. Tudi ta identifikacija govori proti zemljepisni umestitvi fragmenta na območje Češke in Nemčije. Na drugi strani pa kaže, da so sosednje dežele ponazorjene prav z upodobitvijo prestolujočega vladarja, zato lahko sklepamo, da se je zemljevid omejeval na prikaz določene regije, Litve in morda, a manj verjetno, kot bomo videli, Litve in Poljske.

Kar zadeva slogovno in časovno opredelitev, se je pokazalo, da je izvedba gradov blizu češkemu knjižnemu slikarstvu poznega 14. stoletja, medtem ko upodobitev škotskega kralja zelo spominja na soho sv. Venčeslava v kapeli tega svetnika v praški stolnici, po vsej verjetnosti delo Heinricha IV. Parlerja, nečaka Petra Parlerja, iz leta 1373. Upošteva se ta časovni okvir se je ponudila možnost, da je zemljevid nastal ob poroki Hedvike, hčere leta 1382 brez moških potomcev umrlega poljsko-madžarskega kralja Ludovika I. Anžijskega, z litovskim velikim knezom Jogailom, s čimer se je Litva združila s Poljsko. Leta 1386 je Jogailo v Krakovu prejel katoliški krst in bil nato okronan za poljskega kralja z imenom Vladislav II. Jagiello. Okvirni datum je torej okoli 1386 ali širše okoli 1390, medtem ko je izdelavo zemljevida v tem primeru mogoče povezati z univerzo v Krakovu. Ob plastični kompaktnosti narisanih gradov in kiparski občutenosti škotskega kralja pa sem podpisani pomislil tudi na to, da je bil ustvarjalec zemljevida verjetneje arhitekt ali kipar kot knjižni slikar.

Slika 4: Izrez z napisom *Hic sed(et) ... ruth(e)n...* na vrhu, spodaj *Nerelyc*.

stoletja), se Škotska v resnici pojavlja nasproti trem današnjim baltskim državam.

¹³ Domneva (Höfler: Še enkrat, str. 22, op. 15) se je na novem fluorescenčnem posnetku izkazala kot pravilna.

¹⁴ Maiorov: Galician-Volhynian Prince Daniel Romanovich.

* * *

Kot je bilo na začetku omenjeno, se je Nataša Golob obravnavanim fragmentom posvetila še večkrat. Prvo naslednjo omembo so ti doživeli leta 2010 v njenem pregledu knjižnega slikarstva v srednjeveških rokopisih Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.¹⁵ Omemba na kratko povzame ugotovitve iz leta 2000, medtem ko se v opombi avtorica odzove na podpisanega, četudi ga ne citira, s podatkom, da je »ekipa v laboratoriju za kriminalistično tehniko Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije« z različnimi tehnikami omogočila dovolj dobro rekonstrukcijo imena pod sedečim kraljem, da ga je bilo lahko identificirati kot *Godefroy de Bouillon*. Seveda ostaja neodgovorjeno, v kakšni obliki je to ime zapisano na izvirniku, saj v dokumentu iz 14. ali 15. stoletja ne moremo pričakovati oblike imena v sodobni francoščini.

Daljše besedilo je Golobova fragmentom posvetila v svoji knjigi o zakladih srednjeveškega knjižnega slikarstva v slovenskih zbirkah.¹⁶ Delo podpisanega iz leta 2001 sicer navaja v bibliografskem zapisu, a njegovih ugotovitev ne upošteva. Tako vztraja pri identifikaciji reke kot Labe (s tem da sedaj zapiše njeno ime na fragmentu kot *Albis* namesto *Albia*), pri umestitvi zemljevida v nadaljevanju pa se omeji na Češko. Napisi ob gradovih naj bi bili še vedno nerazberljivi – identifikacijo Vilne podpisanega obide –, medtem ko pri tistih, ki bi se jih po njenem mnenju dalo rekonstruirati, zaide v nerazumljive špekulacije. Tako se ji po njenih besedah zdi, da se črke pod kraljem v trdnjavi sestavijo v *hic (Winc) ziczl(aus)* – ne več v ime Godefroya de Bouillona – in bi torej upodobitev lahko predstavljala češkega kralja Vaclava (Venčeslava) IV. (1378–1419).¹⁷ Kot smo videli, je napis popoln in dobro berljiv, o »vodni površini«, ki loči upodobitev trdnjave s kraljem in jo je avtorica videla še leta 2000, pa tu ni več besede, saj bi podrila njeno »češko hipotezo«. To hipotezo naj bi podprl tudi napis nasproti največjega grajskega kompleksa s cerkvijo, ki naj bi bil preostanek imena, »ki je bil sprva *Wi(sse)hra(d)*«. Šlo naj bi torej za Vyšehrad, staro rezidenco čeških kraljev s katedralo (v resnici kolegiatno cerkvijo) južno od Prage, zdaj njen mestni predel, ki naj bi bil posebej pri srcu kralju Venčeslavu. Napis žal tega ne potrjuje. Kot bomo videli, je »preostanek« imena v celoti ohranjen sklop črk *Witebc*, ki dajo z okrajševalnima črticama (tilgo in vejico) nad črkama *e* in *b* ime *Wite(n)b(ur)c* (slika 5).¹⁸ Glede slogovne opredelitve ostaja avtorica pri svojih prvotnih ugotovitvah, le da je zaradi tega, ker naj bi bila »katedrala« v Vyšehradu prikazana kot nedokončana, datacijo pomaknila malo nazaj v leta 1400–1408.¹⁹

Pri svoji zmoti, dopolnjeni z nadaljnjimi nerazumljivostmi, vztraja avtorica tudi v svojem zadnjem delu, namenjenem pregledu in katalogizaciji srednjeveških rokopisov in rokopisnih fragmentov v Arhivu Slovenije.²⁰ Presenetljivo vidi zdaj napis *vilna*, pri čemer se sklicuje na dva litovska avtorja,²¹ medtem

¹⁵ Golob: *Manuscripta*, str. 31.

¹⁶ Golob: *S črnilom in zlatom*, str. 343–345.

¹⁷ Za branje napisa naj bi bila zaslužna Zdeňka Hledníková, profesorica Karlove univerze v Pragi. Ko sem Hledníkovu pred tremi leti po elektronski pošti zaprosil za pojasnilo, odgovora nisem dobil. Sicer pa je povsem nerazumljivo, kako bi mednarodno priznana arhivistka in medievistka lahko zagrešila takšno napako.

¹⁸ Branje *Narebe* (Höfler: Še enkrat, str. 18, op. 4) je zgrešeno.

¹⁹ Po avtoričinem mnenju naj bi risar celo poznal resnični videz katedrale. Današnja zgradba je neogotska z dvema fasadnima zvonikoma. Zvonik ob domnevem prezbiteriju ni omenjen, medtem ko je na prezbiterij pravokotno postavljeni prizidek opredeljen kot »južna vrata katedrale«. Vir podatkov o cerkvi v srednjem veku je avtorica bralcu ostala dolžna. Sicer pa je glede na to, da ne gre za Vyšehrad, to tudi odveč.

²⁰ Golob: *Srednjeveški rokopisi*, str. 247–250. Publikacija je tudi sicer na veliko mestih polna spodrseljavev. Popravki in dopolnila podpisanega na temelju v publikaciji objavljenih fotografij so shranjeni v arhivu.

²¹ Eden teh je dr. Remigijus Černius s publikacijo iz leta 2018, ki povzema članek podpisanega iz

Slika 5: Izrez z napisom *Wite(n)b(ur)c* v sredini, pod tem *...hia*, na desni *...relvic*, na levi začetnica *S* z neberljivim nadaljevanjem.

ko odkritje podpisanega iz leta 2001 zataji. Presenetljivo je tudi to, da v napisu noče prepoznati litovskega glavnega mesta in še naprej govori o Češki, pri čemer ime ob reki zapiše še v tretji, neobstoječi različici kot *fl(uvius) Albius*. Sicer pa besedilo v glavnem povzema tisto iz leta 2017. Tako vztraja pri tem, da upodobljeni kralj v trdnjavi predstavlja kralja Venčeslava IV., skupaj z napačnim branjem napisa, in pri upodobitvi Vyšehrada, prav tako z napačnim branjem napisa. Nov je namig na ime *Stahobor* ali *Strahobor*, ki naj bi bilo napisano »v bližini Prage«, v resnici – glede na rečni tok – pod njenim Vyšehradom (slika 5). Tokrat naj bi to ime ne pomenilo toponima, pač pa ime prvega opata praškega benediktinskega samostana Emaus oziroma Na Slovanech, ki ga je ustanovil cesar Karel IV. za negovanje staroslovanske liturgije. Žal se v napisu vidi le velika začetnica *S*, ostalo je povsem zamazano, zato se lahko čudimo, kako je avtorica tu mogla razbrati opatovo ime, ko pa je pri drugih, razberljivih napisih odpovedala. Sicer pa med napisi zanesljivo ni osebnih imen.

leta 2001, drugi, Mindaugas, ostaja skrivnost. V opombi je navedeno njegovo delo *Lithuania*, ki ga v bibliografiji na koncu knjige ni. Pisca s tem priimkom mi ni bilo mogoče najti, le nekaj oseb, predvsem športnikov, s tem imenom kot osebnim in drugim priimkom. Zapis je vsekakor sumljiv glede na to, da je bil Mindaugas znamenit in čaščen litovski vladar v 13. stoletju (ok. 1238–1263).

Kot je bilo zapisano, so drugi razlog za ta novi prispevek podpisanega poleg laboratorijske mikroskopske preiskave fragmentov njihovi infrardeči in ultravijolični posnetki – prvi so omogočili boljšo vidljivost upodobljenih gradov in drugih narisanih objektov, drugi boljšo vidljivost napisov. Ultravijolični posnetki so razkrili potrebo po nekaterih popravkih dosedanjega branja. Izkazalo se je, da zadnja črka večine napisov ni *e*, kot sem zapisal leta 2001 in pomislil na to, da bi šlo za slavizacijo domnevnih izvirnih litovskih toponimov z *-je*, marveč *c*. To precej spreminja jezikovno podobo toponimov, o čemer bomo še govorili. Malo drugače se glasi tudi napis pod škotskim kraljem (slika 3). Zadnja črka ni *e*, kar je dalo *Hic sed(et) rex Scocie*, marveč mali dolgi *s* (ʃ). Z novo končnico se tudi *c* spreminja v *t*, ki je tej zelo podoben in ga v srednjeveški latinščini pred dvoglasniki *-ia*, *-ie* in *-io* velikokrat zamenja *c*. Tako dobimo *Scotis* oziroma v celoti *Hic sed(et) rex Scotis*.²²

Kar zadeva napise ob reki in drugje, je treba ugotoviti, da se tudi na novih posnetkih opaža, da jih je veliko tako poškodovanih, da jih ni mogoče rekonstruirati. Težave se pojavljajo tudi ob identificiranju posameznih črk, ko so zamazane ali pa povezave njihovih posameznih delov (črt) niso jasne. Vendar velja poskusiti, četudi podpisani ni posebno več v primerih, pri katerih odloča praksa. Zato naj naslednje velja kot spodbuda strokovnjakom za nadaljnje raziskave.

V smeri vzdolž reke navzdol si sledijo naslednji napisi:

- na vrhu ostanek napisa nasproti Vilne, ki se konča na *-na*;
- *vilna* (slika 2);
- napis se začneja s črko *k*, ostalo ni jasno (*kicv..ni?*);
- že obravnavani *Wite(n)b(ur)c* (slika 5);
- začetek zamazan, konča se na *-hia*;
- šesti napis na desni strani reke, pomaknjen bolj v stran, je dobro viden, a je začetek pokrit z barvo, ostanek se glasi: *-relvic*;
- napis na drugi strani reke, ki ga je Nataša Golob brala kot *Stahobor* ali *Strahobor*; berljiva je le začetnica *S*;
- pod tem ob na robu fragmenta narisanim stolpu *Elfordi-*, konec odrezan;
- na drugi strani reke, dobro ohranjen, le njgova četrta črka (*s?*) ni zanesljiva: *Magselvic*;
- napis povsem uničen;
- *lunesvic*;
- na drugi strani obledel napis, ki se začneja z *No-*;
- razpozna se začetni *L* in konec *-ech*, vmesne tri črtice so dvomljive: *L...ech*;
- *Sinhalvic*;
- napis odrezan, ostal le začetek *Bi-*.

O napisu pod škotskim kraljem smo že govorili, tudi o sorodnem napisu na enem od trikotnikov, ki je prikazoval kralja Rutenije (slika 4). Na tem fragmentu je še upodobitev gradu, ki je označen kot *Nerehyc*. Naslednji toponim najdemo na trikotniku z nečim, kar je Nataša Golob opisala kot oklep in strojni element,²³ a se očitno ne nanaša na to. Vendar je žal potemnel. Morda se začneja z *Rom-* in konča na *-is*. Na trikotniku z otovorjenim severnim jelenom je daljša legenda, od katere se razbere le njen konec z besedo *ho(m)i(n)es*. Nekaj takšnih legend je tudi na večjem fragmentu, a jih ni mogoče prebrati.

Kot je znano, se ime Vilne v listinskem gradivu prvič pojavi leta 1323, in sicer v več pismih velikega kneza Gediminas. V enem od teh z dne 26. maja

²² *Sedet* je okrajšan s trojki podobnim znamenjem: *sed3*.

²³ Golob: *Srednjeveški rokopisi*, str. 250. Na infrardečem posnetku se razpozna žensko figuro v dolgem krilu in s harfo v naročju, sedečo na neki morski pošasti z razprto plavutjo. Morda gre za upodobitev sirene. Prim. tudi Höfler: Še enkrat, str. 22–23. Bliže je bila avtorica v prvem prispevku (Golob: Fragment »češkega cestopisa«, str. 226), četudi je predmet v naročju žene opredelila kot »neke vrste orodje ali orožje«.

1323 je govora o cerkvi manjših bratov, ki jo je Gediminas zgradil *in civitate nostra regia, Vilna dicta*, in o drugi v kraju *Novgardia*, kar je današnji Naugardukas (poljsko: Nowogródek), južno od Vilne, danes v Belorusiji (belorusko: Navahrudak).²⁴ Ob pregledu toponimov na obravnavanem zemljevidu pa postane jasno, da razen Vilne ni mogoče identificirati nobenega. Še več, kaže, da so povsem izmišljeni. Edina dva, ki se zdita resnična, sta Witenburg in Elford z neznanim koncem. Witenburg (zdaj Wittenburg) leži v deželi Mecklenburg-Predpomorjansko, Elford v osrednji Angliji, obe zgodovinski mesti, a z Litvo nimata povezave. Zaman iščemo tudi podobnosti s toponamistiko sosednjih historičnih dežel ob Baltiku, Livonije in Prusije. Kar vzbuja pozornost, je to, da se precej toponimov konča na *-vic*.²⁵ Splošno gledano gre za osnovno obliko besede, ki se je v germanskih jezikih razvila iz latinskega *vicus* (naselje, vas) in se pojavlja v sestavljenih krajevnih imenih kot pojasnilo, za kaj gre.²⁶ Četudi so, kot kaže, imena razen Vilne izmišljena, se zdi, da si je neznani avtor imen s to končnico prizadeval dati svojemu izdelku vtis resničnega zemljevida. Če je kljub temu mogoče na tej osnovi ugotoviti, kateri jezikovni skupini je pripadal, naj presodijo filologi.

V uvodu smo opozorili na dejstvo, da na zemljevidu leži Škotska nasproti Litvi in to pripisali ptolomejskim zemljepisnim predstavam, ki skandinavskih dežel ne poznajo. Na drugi strani pa se lahko vprašamo, kaj ima Litva skupnega s Škotsko. Na tej točki se spomnimo na odlomek iz tako imenovane *Madžarsko-poljske kronike*. Gre za zagonetno besedilo iz dvajsetih ali tridesetih let 13. stoletja, nastalo verjetno na dvoru Kolomana, »kralja« Galicije in vojvode (*dux*) Slavonije, in njegove poljske soproge Salomeje na območju Slavonije, ki zgodovino Madžarov v soglasju s splošnimi predstavami tega časa navezuje na Hune kot njihove prednike in na dejanja njihovega vodje Atila, ki so ga v kroniki prekrstili v Aquilo.²⁷ V prvem poglavju govori kronika o Atilovih osvajanjih. Prva na vrsti je bila Litva, ki si jo je podredil in opustošil, zatem pa se je podal na Škotsko, »kjer počiva sv. Brandanus«, in jo prav tako zavzel.²⁸ Nato se je usmeril na Dansko in si jo po sporih s tamkajšnjimi prebivalci pokoril. Zatem je z ladjami po Renu navzdol priplul v Tevtonijo in do mesta Köln.²⁹ Podpisanemu žal ni znana literatura z nadrobno analizo nastanka tega poglavja v kroniki, a kaže, da gre za kompilacijo raznih starejših – zahodnih – pripovednih virov, torej, da si

²⁴ Insert v 1323 VII 18, Lübeck, v: Raczyński: *Codex Diplomaticus*, št. II, str. 27 in dalje; Rowell: *Chartularium*, št. 21. Neko drugo pismo pa je Gediminas 2. oktobra tega leta izdal *in castro nostro Vilna*; insert v 1324 VIII 31, Avignon, v: Raczyński: *Codex Diplomaticus*, št. III, str. 33 in dalje; Rowell: *Chartularium*, št. 51. Za okoliščine, ki so privedle do dopisovanja Gediminasa s papežem Janezom XXII., gl. Mažeika, Rowell: *Zelatores Maximi*.

²⁵ In ne na *-vie*, kot sem podpisani prvotno predvideval ob takratnih posnetkih fragmentov. O tem gl. spredaj.

²⁶ Npr. starosaško *vic* oziroma *wik*, staroangleško *wic*, *wick*, *wich*, *wych*, podobno v nizozemščini, stari frizijščini itd. Najznamenitejši zgled je prvotno ime za spodnjesaško mesto Braunschweig pred diftongizacijo: *Brunsvic* (*Brunsvick*: v stari nizki nemščini *Brunswiek*), Brunova »vas«, naselje, katerega ustanovitev se pripisuje saškemu vojvodi Brunu v 9. stoletju. Za napotilo se zahvaljujem dr. Silvu Torkarju, ZRC SAZU.

²⁷ *Cronica Hungarorum juncta et mixta cumronicis Polonorum et vita Sancti Stephani*; tu citirano po Endlicher: *Rerum Hungaricarum*, str. 60 in dalje. Za splošne informacije o tej kroniki gl. npr. Grzesik: *Legitimierungsfunktion*; nazadnje Grzesik: *The Hungarian-Polish Chronicle*. O virih Albrecht: *Drei neue Handschriften*. Preimenovanje v Aquilo naj bi služilo temu, da so ga proglasili za ustanovitelja Ogleja (Aquileia), čeprav je bil njegov uničevalec.

²⁸ »[...] *contra Lithuam acies movit, quos statim oppressit et omnem terram vastavit. quibus subiectis Scociam, ubi sanctus Brandanus requiescit, intravit, et sue potentie suppeditavit.*« Endlicher: *Rerum Hungaricum*, str. 60.

²⁹ »*Inde vero Daciam ingrediens cum ipsis conflictum habuit, quibus terga vertentibus multos occidit, reliquos sue dominationi subdidit. congregatis autem carinis in Dacia mare ascendit, et ubi fluvius qui Rhenus dicitur mare intrat, per Rhenum exectis remis Theutoniam ingressus est, et ad Coloniam civitatem egeriam veniens tentoria fixit.*« Endlicher: prav tam.

avtor pripovedi ni izmislil na novo.³⁰ Vendar ostaja poglavitno vprašanje, zakaj se začenja prav z Litvo in nadaljuje s Škotsko. Gre tudi v tem primeru za citat iz nekega nam neznanega vira? Kot je znano, je Atila kot protagonist zašel v razne skandinavske in nemške epe, celo v znameniti ep o Nibelungih. Seveda to zahteva nadaljnje raziskave, četudi bi se izkazalo, da mora morebitni vpliv madžarsko-poljske kronike na snovalce obravnavanega zemljevida ostati le valjiva hipoteza.

V prvem prispevku iz leta 2001 smo poskušali nakazati časovne in krajevne okoliščine, v katerih bi lahko nastal obravnavani zemljevid. Opozorili smo na kronanje litovskega velikega kneza Jogaila za kralja Poljske leta 1386 z imenom Vladislav II., s čimer se je Litva združila s Poljsko. V tem primeru bi lahko nastanek zemljevida povezali z univerzo v Krakovu. Ob pregledu zadevne literature na to temo, ki nam je zdaj na voljo, pa moramo to domnevo relativizirati. Kot je pokazal Stephen C. Rowell v svojih prispevkih,³¹ so litovski knezi, nihajoči med domačo pogansko tradicijo in obeti, ki jih je prinašalo pokristjanjenje, zlasti zahodno, skozi vse 14. stoletje tkali vezi ne samo s svojimi sosedi, nemškim viteškim redom in Poljaki, s katerimi so se bolj kot ne bojevali, ampak tudi z bolj oddaljenimi deželami in političnimi dejavniki (Anglija, Rim). Najpomembnejše povezave pa so bile tiste z Luksemburžani na Češkem, posebej s kraljem in cesarjem Karlom IV., ki si je s pomočjo papeškega dvora prizadeval, da v Litvi vzpostavi cerkveno provinco, ki bi jo politično obvladoval. Tako bi lahko nastanek obravnavanega zemljevida postavili tudi v Prago. Vendar je to glede na čas Karlove vlade (1347–1378) prezgodaj, saj je zemljevid težko datirati pred leto 1390. Kakor koli že, ob povedanem se ne moremo omejiti na Poljsko in Krakov, četudi to ostaja ena od možnosti.

V zgornjih vrsticah smo poskusili malo bolje osvetliti zagonetni fragment zemljevida, po naših dognanjih iz poznega 14. stoletja, za katerega kljub zagonetnosti lahko ugotovimo, da prikazuje Litvo. Naš namen ni bil priti do dokončnega rezultata, marveč le ponuditi gradivo za nadaljnja kulturnozgodovinska raziskovanja. Mislimo, da bodo pri tem imeli pomembno besedo tudi filologi, ki bi z raziskavami toponimov, četudi izmišljenih, lahko ugotovili, iz katerega jezikovnega območja prihaja njegov ustvarjalec.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Albrecht, Stefan: Drei neue Handschriften des sog. Chronicon hungarico-polonicum. V: *Studia Źródłoznawcze*, t. LIII (2015), str. 111–121.

³⁰ Ni moj namen, da se lotim te naloge, za kar tudi nisem usposobljen, a naj mi bo dovoljeno, da omenim vsaj dve stvari. V kroniki je po pristanku v Kölnu opisan pomor 11.000 devic, spremljevalk sv. Uršule, in svetnice same, ki so ga storili Huni – ta je v legende o sv. Uršuli zašel vsaj sto let pred nastankom kronike. Drugo je omemba sv. Brandana, sicer imenovanega Brendan. Gre za zgodovinsko osebo, opata in ustanovitelja več samostanov na Irskem (484–ok. 577), ki je zaslovel kot pomorščak in kot legendarni pustolovec, nekakšen Kolumbov predhodnik – od tod tudi njegov nadimek *Navigator* –, postal junak razširjenega in priljubljenega srednjeveškega romana (Gerntsen: *A Dictionary*, str. 64–68). Pokopan je v stolnici mesta Clonfert na Irskem in ne na Škotskem. Vendar se naš kronist ni zmotil, saj je izpričana neka druga oseba s tem imenom, škof škotske škofije na otoku Man. O njem se ve le to, da je živel pred letom 1100, posvečena pa mu je cerkev v tamkajšnjem glavnem mestu (Keith: *An historical catalogue*, str. 296–297).

³¹ Gl. Rowell: *Unexpected contacts*; tudi npr. Rowell: *Lithuania and the West*. Monografija istega pisca, ki obravnava obdobje kneza Gediminasa (Rowell: *Lithuania Ascending*), je podpisane-mu znana le prek recenzij.

Bednarczuk, Leszek: Nazwy Wilna i jego mieszkańców w dokumentach Wielkiego Księstwa Litewskiego (WKL). V: *Studia Linguistica V* (= 80 Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP, 2010, str. 3–18.

Endlicher, Stephanus Ladislaus: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli: Scheitlin & Zollkofer, 1849.

Gerntsen, Willem Pieter: *A dictionary of Medieval heroes: characters in Medieval narrative traditions and their afterlife in literature, theatre and visual arts*. Woodbridge: The Boydell Press, 2000.

Golob, Nataša: Fragment »češkega cestopisa« in Orozijevoj mojster. V: *Vita Artis Perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca / Festschrift Emilijan Cevc* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2000, str. 219–232.

Golob, Nataša: *Manuscripta: knjižno slikarstvo v srednjeveških rokopisih iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. Ljubljana: Narodna galerija – Filozofska fakulteta, 2010.

Golob, Nataša: *S črnilom in zlatom: srednjeveško knjižno slikarstvo iz slovenskih zbirk*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017.

Golob, Nataša: *Srednjeveški rokopisi in rokopisni fragmenti: Arhiv Republike Slovenije*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Arhiv Republike Slovenije, 2018.

Grzesik, Ryszard: Legitimierungsfunktion der ungarisch-polnischen Chronik. V: *The Medieval Chronicle: Proceedings of the 1st International Conference on the Medieval Chronicle Driebergen/Utrecht 13–16 July 1996* (ur. Eric Kooper). Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1999, str. 144–154.

Grzesik, Ryszard: The Hungarian–Polish Chronicle as the Polish–Hungarian Perspective on the Earliest Hungarian and Polish History. V: *Historiography and Identity VI: Competing Narratives of the Past in Central and Eastern Europe, c. 1200–c. 1600*. Turnhout: Brepols Publishers, 2021, str. 157–169.

Höfler, Janez: Še enkrat o tako imenovanem »češkem cestopisu« v zbirki Arhiva Republike Slovenije. V: *Acta historiae artis Slovenica* 6 (2001), str. 17–31.

Keith, Robert: *An historical catalogue of the Scottish bishops down to the year 1688*. Edinburgh: Bell & Bradfute 1824.

Maierov, Alexander V.: Galician–Volhynian Prince Daniel Romanovich, Rex Coronatus of Rus'. V: *Studia Medievalia Europaea et Orientalia. Miscellanea in honorem Professoris emeriti Victor Spinei oblata*. București: Editura Academiei Române, 2018, str. 321–342.

Mažeika, Rasa J., Rowell, Stephen C.: Zelatores Maximi: Pope John XXII, Archbishop Frederick of Riga and the Baltic mission 1305–1340. V: *Archivum Historiae Pontificiae*, 31 (1993), str. 33–68.

Raczyński, Eduardus: *Codex Diplomaticus Lithuaniae e Codicibus manuscriptis, in Archivo Secreto Regiomontano asservatis*. Vratislaviae: Sigismund Schlechter, 1854.

Rowell, Stephen C.: *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans – Gedimino laiškai*. Vilnius: Leidykla Vaga, 2003 (elektronska izdaja 2013).

Rowell, Stephen C.: Lithuania and the West, 1337–41 – question of sources. V: *Journal of Baltic Studies*, 20 (1989), str. 303–326.

Rowell, Stephen C.: *Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295–1345*. New York: Cambridge University Press, 1994.

Rowell, Stephen C.: Unexpected Contacts: Lithuanians at Western Courts, c. 1316–c. 1400. V: *The English Historical Review*, 111 (1996), str. 557–577.

Wyss, Robert L.: Die neun Helden. Eine ikonographische Studie. V: *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 17 (1957), str. 73–106.

SUMMARY

ONCE AGAIN ABOUT THE SO-CALLED "BOHEMIAN ROADMAP" IN THE COLLECTION OF THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA (THE SECOND TIME)

The article was written as a critical response to previous discussions of a fragment of a map from the end of the 14th century in the Archives of the Republic of Slovenia in Ljubljana with the working title "Bohemian roadmap". It consists of one larger elongated fragment and four smaller triangles that were secondarily used to fasten the spine and covers of a book. Lengthwise the larger fragment, a river with the inscription *albia* is drawn, along which a series of castles marked with inscriptions are depicted. Despite the inscription *albia*, the river Laba (Labe, Elbe River), the map does not show Bohemia or Germany but Lithuania. This can be deduced from the inscription *vilna* next to one of the castles. Although the inscriptions, which are supposed to mark places, except for Vilnius, are obviously fabricated and cannot be identified with any place in Lithuania or the Elbe in Bohemia and Germany, there are two more proofs that the map shows Lithuania. It clearly depicts that the river flows into the sea, while on the other side of the sea on land is depicted a castle in which the king sits with the inscription *hic sedet rex scotis*. It is a Ptolemaic geographical representation that does not know Scandinavia and depicts Scotland as opposed to today's three Baltic states. The influence of the so-called Hungarian–Polish Chronicle from the 13th century is also possible, which begins with a story about the conquests of the Hun king Attila, firstly of Lithuania and Scotland and then of other countries of northern Europe. On one of the triangles, however, is the remnant of an inscription that tells of the king of Ruthenia, which at that time meant the Galicia–Volhynia border region of Lithuania and Poland. Even though toponyms are fictional, more of them end in *-vic*, which originated from the Latin *vicus* indicating an example of Germanic languages. Judging by the style of depictions of the Scottish king and castles, the map was probably made in Krakow or Prague.